

Anjo G. Harryvan en Jan van der Harst (eds.), ***Verloren consensus. Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat, 1945-2013*** (Amsterdam: Boom, 2013, 384 pp., ISBN 978 94 6105 992 5).

Ooit dacht Nederland zonder meer positief over de Europese eenwording, misschien wel positiever dan enig ander land. Jan Willem Brouwer en Johan van Merriënboer geven daarvan een frappant voorbeeld in het eerste hoofdstuk van deze bundel. In Bolsward en Delft werd in 1952 bij wijze van experiment een referendum gehouden over de vraag of de kiezers een verenigd Europa en een Europese overheid wensten, inclusief een parlement en een grondwet. Ondanks de beroerde weersomstandigheden kwamen de kiezers massaal op, en dat terwijl in dit geval geen boete stond op wegblijven. Het antwoord was eenduidig 'ja'. Meer dan negentig procent van de stemmers juichte het eenwordingsproces toe. Met de uitslag van het referendum over de Europese grondwet van 2005 nog redelijk vers in ons geheugen – een sikkeneurig Nederland, bevangen door angst voor alles wat niet aan klompen en windmolens deed denken, stemde luid en duidelijk tegen – kunnen we zo'n terugblik naar 1952 nauwelijks bevatten. Vanwaar het enthousiasme in Bolsward en Delft in 1952? Waarom zagen de kiezers in Friesland en Zuid-Holland Europa in 2005 ineens niet meer zitten, als ze al naar de stembus waren gekomen?

Dit boek geeft veel, zo niet alle antwoorden. Het is geschreven (meestal helder en vloeiend, een enkele keer wat schurend) door specialisten voor wie de materie geen geheimen heeft. Daarmee is meteen de vinger gelegd bij wat eventueel een bezwaar (het enige) tegen deze bundel zou kunnen zijn, namelijk dat bij de auteurs elk spoor van Eurosceptis ontbreekt. Het is dan ook een overzichtsboek, geen blaasbalg voor discussie. Alles wat iemand maar zou willen weten over de ups en downs in de groei naar het Europa van vandaag is hier te vinden.

De hoge ja-percentages van de vroege jaren vijftig waren overigens ook toen al niet de hele werkelijkheid. Er bestond een politiek randgebied waar het verzet bloeide. Voor de meest orthodoxe christenen, met hun angst voor katholieke overheersing en überhaupt voor moderniteit, en voor uiterst links was Europa geen ideaal, zacht uitgedrukt. Wie droomde van de proletarische revolutie vond het zelfs een schrikbeeld. Maar de overgrote meerderheid in Nederland wilde de internationale verdeeldheid achter zich laten, dus volle kracht vooruit met het supranationalisme. Dat de vijand die zojuist

het land had moeten verlaten ineens weer als vriend moest meetellen, was een prijs die men daarvoor graag wilde betalen. Nederland gebruikte het supranationalisme op dezelfde manier als – door de eeuwen heen – het volkenrecht. Het internationale recht en de Europese eenheid boden juist aan kleinere landen garanties dat zij niet zouden worden platgewalst door de grote. Zoals de komst van de revolver de verhoudingen in het Amerikaanse Wilde Westen op hun kop zette (als ‘equalizer’ maakte het wapen de kleine man zonder spierbundels gelijk aan de grote man mét spierbundels), zo werkte ook het verenigde Europa als ‘equalizer’ tussen de groten en de kleintjes. Het ideaal was in de eerste decennia dus vooral politiek geïnspireerd: ‘nooit meer oorlog’ en ‘zo tellen wij ook mee’ vormden het motief.

Hoewel de cijfers van verkiezingen en peilingen suggereerden dat de aanvankelijke rust aan de politieke oppervlakte geen schijn was, zetten Jan van der Harst en Anjo Harry van er toch een vraagteken bij. Werd de hunkering naar eenheid wel zo breed gedragen als het leek? ‘Dit Europa-ideaal van de bijna-consensus was een elite-ideaal’, schrijven de redacteurs in de inleiding van deze bundel. Wie goed kijkt, stelt vast dat de meeste burgers zich nauwelijks voor de eenwordingsproblematiek interesseerden. Zij vertrouwden erop dat hun politieke leiders wel wisten wat zij deden. Pas na de Fortuynrevolutie van 2001-2002 ging het publiek wat verder kijken. Toen het populisme uit de fles was, zakte het Europese ideaal als een pudding in elkaar. De uitslag van het referendum in 2005 sprak boekdelen over de draagkracht van de heipalen waarop het Europese ideaal in de loop van decennia was komen te rusten. Toen het erop aankwam weigerden ze dienst.

De politieke partij die wat Europa betreft de grootste draai heeft gemaakt, is zonder twijfel de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Ooit hoorden de liberalen tot de fervente supporters. Vooral in de periode na het einde van de Koude Oorlog namen zij meer afstand. Frits Bolkestein, die later eurocommissaris voor de interne markt zou worden in de commissie-Prodi (1999-2004), was als politiek leider van de VVD ijverig in de weer om de bakens te verzetten. Het in november 1993 in werking getreden verdrag van Maastricht had van de Europese Gemeenschappen een Europese Unie gemaakt. Ook was besloten tot oprichting van een Europese Monetaire Unie (EMU), met de euro als eigen munt. Bolkestein was bang dat het te snel ging. Het principe van eenwording was het probleem niet, maar wel dat Europa meer ging beloven dan het waar kon maken. De druk op de EU om steeds meer nieuwe leden te verwelkomen – voormalige Oostbloklanden die aanklopten – dreigde in zijn ogen de kwantiteit boven kwaliteit te laten gaan. Bolkesteins diepere bedoelingen gingen een beetje verloren in de aanzwellende discussie die hij zelf had geïnitieerd. Hoe je het wendt of keert, hij plaveide met zijn retorisch talent de weg voor een genre Europahaters waartoe hij zelf niet behoorde. Binnen de PvdA, een partij die consistent trouw bleef aan de mantra van Europese eenwording, wekte zijn bijdrage aan het debat steeds meer verzet. Vanuit Europees perspectief is het eigenlijk een klein wonder dat de Paarse Coalitie van PvdA,

VVD en D66 (1994-2002) zo stevig in het zadel zat, of je zou ‘Europa’ moeten afdoen als een ondergeschikt thema – wat het niet was en niet kon zijn.

Van alle politieke partijen zijn in dit boek de voetsporen te vinden. Ook van alle coalities (centrum-rechts, centrum-links, links [Den Uyl] en paars [Kok]) valt nauwkeurig na te gaan hoe zij zich tot Europa verhielden. De ontwikkelingen in Brussel zelf en in de grote buitenlanden met hun olifanten van staatslieden (De Gaulle!) komen helder uit de verf. Het grote verhaal is, zoals de titel van de bundel aangeeft, het verlies van de consensus. Waarbij aangetekend zou kunnen worden dat er eigenlijk (en helaas of gelukkig; doorhalen wat niet gewenst is) een nieuwe consensus is ontstaan, namelijk dat Europa zich gedeisd moet houden. Misschien verzetten de redacteurs zich tegen dat idee van die nieuwe consensus en is de titel van hun boek een blijk van ‘wishful thinking’. Zal de toekomstige consensus op een verstandiger leest geschoeid zijn? Alleen de tijd kan het leren.

Aan een overzichtswerk dat de teloorgang van het Europese ideaal in het Nederlandse parlement en de samenleving beschrijft, was zeker behoefte. Daarin is voorzien, in de eerste plaats door de redacteurs (die het leeuwendeel van de tekst schreven) en de andere auteurs. (Het is merkwaardig dat geen van de auteurs wordt genoemd in de inhoudsopgave.) Zij geven heldere uitleg bij de groei naar eenheid. Ook verstaan zij een kunst die in handboeken wel eens wordt verwaarloosd: duidelijk maken dat wat er gebeurd is niet heeft hoeven gebeuren, maar het gevolg is geweest van steeds opnieuw gemaakte keuzes, gereflecteerd of niet en wijs of onwijs. Het ontbreken van ieder determinisme verhoogt de waarde van deze bundel aanzienlijk. Je ziet de staatslieden worstelen met de materie alsof het een echte arena betreft.

Verder is het boek te danken aan de initiatiefnemers: het Nijmeegse Centrum voor Parlementaire Geschiedenis en het DNPP in Groningen. Het Europafonds van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het Montesquieu Instituut droegen bij in de kosten. Dat fonds is ter ziele en het Instituut is per volgend jaar zijn subsidie kwijt. Juist in de huidige tijd, nu dwaallichten proberen het debat over Europa te domineren, is dat zeer te betreuren.

Doeko Bosscher, Rijksuniversiteit Groningen